

Pisma iz Zagreba.

Piše Josip Starè.

XXV.

Ravite, da vam premalokdaj pišemo. Mogoče; ali kaj hočete: dandanes, ko se ljudem vedno le mudí in mudí, pa hitro poročajo vsako stvar, kratko in jedernato, na dopisnicah ali po brzojavih; dandanes se človek res težko odloči, da piše dolgo pismo, in le prerad odlaša takšno pisanje. Toda nikakor se ne mislimo opravičevati, saj se skoro kesamo, da pogosteje ne poročamo o kulturnem življenji hrvaškem, zlasti ker trdite, da Slovenci takó radi čitajo takšna poročila. Radi vam verjamemo, zakaj prepričali smo se samí o lanski tukajšnji razstavi, kakó se rojaki naši zanimljejo za duševni napredek Hrvatov in za lépo njih stolico, za beli Zagreb. Saj ga ni bilo dné, da bi na ličnem razstavnem prostoru sedaj tù, sedaj tam ne bili srečali znancev z ónkraj Sotle.

Omenili smo lanske zagrebške razstave ali »izložbe«, kakor bi nas pekla vest, da nismo kàj več poročali o tej prelepi kulturni cvetki, ki je iznenádejala vsakega, tudi najlahkovernejšega optimista. Res smo nekolikokrat hoteli zamočiti peró, da opišemo mično razstavo, ali kakó da jo opišemo? V enem pismu se ni dalo povedati vsega, za več pisem pa je prostor v »Zvonu« pretesen. V tem so slovenski dnevnikarji dobro in obširno poročali o nji in nas rešili naše naloge. Saj majhen leposloven list niti ni, da bi obširno poročal o izložbi, ki je hotela zlasti pokazati »gospodarsko-gozdarski« napredek národa hrvaškega. Sevéda, lanska zagrebška izložba je imela še drug splošen, kulturnen pomen, ali prav to je, kar nam ne dá, da bi do čista molčali o nji.

Že zunanja uredba in uravnava vse razstave je bila takó lična in ukusna, da je takoj prijetno iznenádejala vsakogar, kdor je prestopil mejo izložbenega prostora. Tù se je prav jasno pokazal lepi dar Hrvatov, ki umejo kakor malokdo vsako stvar podati v lepi obliki, da se ti mora takoj prikupiti kakor oní samí, ki so navadno ljubeznivi, prijazni in — veseli. Ta redki dar je nekoliko prirojen, nekoliko se je razvil po napredujoči omiki, a dobro dé vsakemu človeku in gotovo je tudi vzrok, da se tujec v Zagrébu takó hitro privadi in čuti domačega. Mlad mož, ki je videl večje razstave in večja mesta, hvalil nam je: »Ne morem rêči, kaj je posebno lepega; ali kamor

se ozrem po razstavi ali po mestu, vse mi je takó po volji, vse takó čarobno gódi očesu in srcu, da bi najrajši za zmiraj ostal v Zagrebu. — Prav ta ljubka zunanost in vesela prijaznost je privabila toliko tisoč in tisoč gostov v Zagreb na lansko razstavo, in gotovo se nobeden ni kesal, da je prišel.

Razstava pa je tudi pričala iz nova, kakó so Hrvatje vsekar navdušeni za vsako kulturno začetje in da ga v tem ni razločka med političkimi strankami, niti med stanovi. Na izložbenem prostoru so se polegla strankarska nasprotja, in prijatelji in neprijatelji, vsi so se jednako veselili lepemu uspehu; vsi so jednako navdušeno ploskali, kadar so z godbenega paviljona zazveneli domoljubni glasovi. Najlepše pa se je kazala ta zloga, ko so odkrivali Kačičev spomenik. Vsi bližnji in daljni kraji hrvaški so poslali k tej národni svečanosti zastopnike svoje, in nihče drug nego sam ban hrvaški je govoril slavnostni govor, v katerem je z národnega in kulturnega stališča razjasnjeval in slavil zasluge Kačiča pesnika. Ta lepa svečanost nas je dobro poučila, kakó moramo biti pri kulturnem trudu jedini in zložni, četudi se sicer morebiti ne ujemamo v vsem. Pri malih národih pa je takšna jedinstvo celó silno potrebna, ako sploh hočejo napredovati in ne zaostajati za drugimi izobraženimi národi.

Žal, da tega nečejo spoznati prav tisti, katerih se največ tiče. Čitali smo nedavno v veljavnem nemškem dnevniku, kakó toži imeniten pisatelj, da knjige od samih časopisov ne morejo na dan. Res je takó. Ali če je ta tožba upravičena pri velikem nemškem národu, koliko bolj mora biti pri malih národih, kakeršni smo Hrvatje in Slovenci! Kakor si navaden človek ne more privoščiti vseh užitkov bogate vélike gospóde, prav takó tudi majhen národ ne more imeti vseh tistih naprav, ki jih vidi pri vélikih národih. In vender pri nas ni dovòlj, da ima vsaka stranka svoje časopise, ampak tudi vsak stan hoče imeti svoja posebna glasila. Takó izhaja v Varaždinu od novega leta nov hrvaški list za lovce! Kakó takšna podjetja drobé in slabé duševne naše močí, treba ni poudarjati iz nova. Toda saj vémo vsi, da bi bile lepe knjige pri nas bele vrane, ako bi ne imeli nekoliko književnih društev in zavodov. Velikemu čitajočemu občinstvu hrvaškemu podaja »Matica hrvaška« največ duševne hrane, pa tudi najboljše. O Božiči je udom svojim za leto 1891. razposlala devet novih knjig raznotere zabavne in poučne vsebine.

Prva, po kateri smo segli, bila je Šandora Gjalskega knjiga »Iz varmegjinskih dana«; to so po besedah samega pisatelja »portreti, akvareli in razne risarije« iz dóbe županijske. Poleg Kumičiča je Gjalski

danes najobjavljenější in najplodovitejší pripovedovalec hrvaški. Kakor smo najprej segli po njem, nismo ga deli iz róka, dokler ga nismo prebrali; ali to je prvo znamenje, da je knjiga dobra. Gjalski nam kaže v teh slikah svojih zopet nove strani starega hrvaškega, zlasti zagorskega življenja v tistih časih, ko so bile avtonomne županije podlaga državni upravi. Objektivno in realistiški, da se mu človek kàr čudi, riše svoje junake kot vzore za dolgo vrsto podobnih ljudij, v katerih se odseva značaj njih dóbe; kakor véšč anatom razdeva vsak značaj in nam brez usmiljenja odkriva vse njegove vrline in napake. In vendar ga med vsemi junaki ni niti jednega, katerega bi človek črtil; vsi, tudi najslabši, znajo se ti prikupiti, a če koga ne moreš ljubiti, pa se ti smili. To je pravo čustvo, kakor te obhaja, kadar čitaš Gjalskega pripovedke; boli te srce, ko vidiš, kakó gine in prepada v teh lepih krajih, kar je bilo dobrega, toda ne véš, ali bode kdàj bolje ali ne. Zató ni zgolj slučaj, da se v tej stari hrvaški družbi vsak čas prikazuje stari Batorić, prototip poštenega Hrvata starega kopita, ki nima vere v nove naprave, pa brani, kar je bilo nekđaj dobrega. Sósebnó nam ugaja to, da je Gjalski vzvišen nad vsako politiško strast, in dasi ne more zatajiti plemenitega rodoljubja svojega, vendar je pravičen vsaki nasprotni stranki, dobro vedoč, da ima vsaka tudi svoje dobro zrno, da ima vsaka poštenih in nepoštenih zastopnikov; toda kaj je najbolje, to itak pokaže šele prihodnjost. Prav kakor v resničnem življenji brani v Gjalskega pripovedkah vsak mož svoje prepričanje, napósled pa čutijo vsi, da so dobri Hrvatje, in zložno prepevajo rodoljubne pesmi. Topli pesniški zrak, katerega dišemo v pripovedkah Gjalskega, ta je vzrok, da nas njega naturalizem nikoli ne zazebe kakor pri drugih veljavnih naturalistih naše dóbe.

Dočim nas je Gjalski vodil po prijaznem Zagorji, po léži in po ljudeh Slovincem najbližjem kraji hrvaškem, vabi nas Kozarac v slavonsko vás, kjer žíví med preprostimi kmeti nekoliko pozabljene »gospóde«, ali bolje rečeno, gospódski preoblečenih ljudij. Kozarac pripada najboljšim mlajšim pisateljem hrvaškim, in ako mu Bog dá zdravja in telesnih močij, dvigne se še visoko. V pripovedki »Medju svjetlom i tminom« nam riše prežalostne razmere, kakeršne so danes po kmetih v Slavoniji. Čitaje si človek misli, »saj svet le ne more biti takó spačen«; ali pripovedovanje je takó realistiško, da si pisatelj le ni mogel izmisliti kàj takšnega. Kàr studi se nam, kar počenja ta vaška navidezna gospóda, in skoro da je pisatelj sam čutil takó, zakaj mnogo lepše, prav vzorno je njega pripovedovanje, kadar nam opisuje

kmete in njih življenje in mišljenje. Le kmetska stran nas je sprijaznila s to najnovejšo njegovo pripovedko.

Da bi ne bil pozabljen nobeden kraj, izdala je Matica hrvaška tudi nekoliko »Slik iz Bosne«, katere je prav prijetno ter po vsebini in obliki prav značilno spisal Ivan Lepušić, ki sedaj kot učitelj sam biva med bosenskimi Hrvati in dobro pozná njih življenje. Značaj teh »Slik« je pomirljiv; mohamedovci in kristjani obeh cerkev čutijo, da so navzlic verskim razločkom venderle sinovi jednega in istega národa hrvaškega, pa drug drugega ljubijo in spoštujejo. Dobro vedoč, kaj je kristjanu Božič, usmili se na sveti večer imovit mohamedovec izgnanih in siromašnih katoliških kmetov, nahrani jih in vzame v službo svojo. V drugih pripovedkah nas pisatelj seznanja z drugimi osebami in razmerami, ki so bile značilne za dóbo turškega gospodstva. Toda pisatelj nam ne riše le zunanjega domačega in javnega življenja, ampak gleda tudi v dušo in srce bosenskih svojih rojakov in nam dobro razodeva tudi to notranje življenje. Matica hrvaška pa s takimi spisi izpolnuje še drugo vzvišeno nalogo, namreč da budí národno zavest v bosenskih mohamedovcih, ki kàj radi sezajo po takšnih knjižicah in se tudi po tem poti bližajo naši kulturi. Bosna se od drugih dežel turškega cesarstva loči zlasti po tem, da nje mohamedovci niso naseljeni Turki, ampak da so potomci nekdanjih imenitnih hrvaških plemenitnikov; rajši se udadó vsaki državni izpremembi, nego bi ostavili zemljo davnih prednikov svojih.

O Kumičičevi komediji »Obiteljska tajna« smo poročali že tedaj, ko se je ta živa igra prvič predstavljala na zagrebškem gledališči. Matica hrvaška je ž njo gotovo ustregla vsem svojim udom, zlasti veliki večini tistih, ki igre niso mogli videti v gledališči. Sicer pa je prav Matici dolžnost, da priobčuje izvirne dramatiške plodove, ki najteže dobivajo založnika, toda so preimenitni za dramatiško pesništvo in dramatiško umetnost.

Sósebno prijetno nas je iznádejala Matica z novim književnim podjetjem, kakeršnega v podobni obliki ne najdeš niti v bogati književnosti nemški. Da bi nas seznanila s književnimi velikani drugih národov, kateri dandanes ne smejo biti povsem tuji izobraženemu človeku, sklenila je Matica hrvaška izdajati zbirko »Slik iz svetske književnosti«. Prvi zvezek nam podaja sedem pesnikov prvakov, ki so v prvi polovici našega stoletja »kakor sedem zvezd sijali na obzorji javnega življenja evropskega.« Ti slavni možjé so: Anglež Byron, Poljak Mickiewicz, Rus Puškin, Čeh Kollár, Italijan Leopardi, Nemec Heine in Francoz Viktor Hugo. Prvih šest nam je opisal in pojasnil

profesor dr. Šrepel, zadnjega pa profesor Adamović. Človek se kàr ne more ločiti te lepe knjige; toda ko jo je prebral, ne vé, ali je čital mičen roman ali učeno razpravo; zajedno se je naužil zabave in pouka, in žàl mu je le to, da ne more takoj seči po drugem zvezku. Gospod Šrepel je znal sósebnò dobro združiti životopis pesnikov, duh njegovih pesniških umotvorov in značaj dôbe njegove, ki je vplivala nánj, kakor je tudi on, pesnik, deloval na mišljenje vrstnikov svojih. Natanko odmerjeni prostor pisatelju ni pripuščal, da bi nam v prevodu podal nekoliko primerov vsakega pesnika; ali zatò je učeni gospod profesor z redkim estetiškim ukusom iz najiminitnejših del nabral prelepih mislij in je ž njimi »Slike« svoje posipal kakor s prijetno dišečimi cveticami, da se ti še bolj omilijo. Zlasti lepega cvetja je nabral iz Kollárjeve »Slavine hčere«, kjer nam kliče med drugim: »Pustite prepire, ki so itak že izkopali grob domovini vaši!«

Toda predaleč bi zašli, ko bi od prelepih mislij hoteli izpisati najlepše in jih podati čitateljem svojim, zakaj morali bi prepisati vso knjigo, a to le ni mogoče. Zatò bi priporočali vsakemu izobraznemu Slovencu, zlasti odrasli mladini, da si omisli te »Slike iz svjetske književnosti«. Toda žàl, prepozno smo se oglasili. Hrvaška Matica je letošnje svoje knjige, ki so izšle v 8000 iztiskih, do čista razprodala v treh tednih. Mnogi stari udje so ostali letos brez knjig, ker niso o pravem času plačali letnine. Naj omenimo še to, da je Matica hrvaška za omenjene »Slike« pridobila novega pisatelja profesorja Adamoviča, ki se je delj časa v samem Parizu bavil s francosko književnostjo. V svojem spisu o Viktorji Hugonu ni le pokazal, kakò temeljito pozná tega preslavnega pesnika, ampak pokazal je tudi, kakò si je prisvojil gladko pisavo Francozov, ki umejo o učenih stvaréh pisati »poljudno« kakor nobeden drug národ. Čuli smo ugovor, da Matica s »Slikami iz svjetske književnosti« hrvaški národ opozarja na tuje knjige. Res je; ali opozarja ga le na vzorne in najboljše, ki nam morejo samò koristiti in ki bodo marsikoga vzpodbodele, da jih bode posnemal na domačem književnem polji. Zajedno pa bode Matica s tem podjetjem odvrnila mnogo drugih, da ne bodo kupovali kakeršnegakoli literarnega smetjã, katero jim usiljujejo brezvestni knjigarji.

Srečna misel je tudi ta, da je Matica hrvaška sklenila sedanjemu rodu po malem podajati, kar je najboljših literarnih plodov pognala dôba ilirska in katerih danes niti ni dobiti za težke novce. Letos je v lični knjigi izdala Demetrovo žalostno igro »Teuto« in njega liriško-epiško pesem »Grobničko polje«. Po domorodni vsebini in po vzorni obliki sta oba umotvora stalne vrednosti; ali Matica je to vrednost

še povzdignila s tem, da jima je na 88 stranéh dodala dva obširna uvoda, ki bi bila samá záse že lepa in koristna knjiga. V prvem je Vladimir Mažuranić, sin pokojnega bana pesnika, napisal životopis Dimitrija Demetra, ujca svojega. Ta životopis nam natanko in kritiški razjasnjuje književno delovanje Demetrovo in nam podaja novih vestij za poznavanje imenitne dôbe ilirske. V drugem uvodu nam prof. dr. Marković estetiški razlaga »Teuto« in »Grobničko polje« in takó duhovito razpravlja o dramatiškem pesništvu, da smo se čitajoč prav živo spominjali Lessingove »dramaturgije.« Zató bi tudi to knjigo kár najtopleje priporočali slovenski mladini, da ni takisto že pošla.

Izmed zgoľj poučnih knjig omenjamo najprej petega zvezka »obče zgodovine«, ki obseza zgodbe srednjega veka od preseljevanja národov do Karla Vélikega. Da bi Hrvatje prej dobili véliko občo zgodovino, namerjala je Matjca izdati za vsako dôbo prevod kake dobre zgodovine. Toda skoro so se pokazale napake takšnega začetja; prevod le ni to, kar je izvirna knjiga, razven tega pa treba vsako znanstveno knjigo, torej tudi zgodovino, pisati takó, da ugaja izobraženosti in drugim posebnim razmeram tistega národa, kateremu je namenjena. Zató je treba Hrvatom izvestno pisati drugače nego Francozom. To je glavni vzrok, zakaj Matičini udje niso bili povsem zadovoljni s prevodi izvrstne francoske zgodovine starega veka, katero sta spisala Maspero in Duruy. Sedaj je Matica drugače ukrenila in je spisovanje srednjega veka poverila prof. Valli, ki je z letošnjim prvim zvezkom pokazal, da je popolnoma dorasel težki nalogi. Káj zanimljivo je prvo poglavje »Sviet rimski i barbarski na koncu IV. stoljeća«, v katerem nam pisatelj prav lepó razjasnjuje konec starega in začetek srednjega veka ter nas seznanja z Germani, ki stopajo po razrušitvi zapadnega rimskega cesarstva na prvo mesto med evropskimi národi. V osmem poglavji govóri o najstarejši dôbi Slovenov od leta 500. pr. Kr. do leta 500. po Kr. Kar je kje zasledil o slovenski kulturi v teh starodavnih časih, vse je marljivi gospod profesor upotrebil in zložil v jedinstveno celino. Izpregledal ni niti mičnih slovenskih pravljic o stvarjenji svetá in človeka, kolikor nam jih je pozabnosti otel prof. Trdina. Tudi v zadnjem poglavji o »prvih slovenskih državah« pripoveduje o ubogem našem državnem življenji, kolikor treba v večji obči zgodovini. Jezik je pravilen in gladek, zunanja oblika prijetna in ukusna kakor sploh pri vseh knjigah Matice hrvaške.

Največja letošnja knjiga Matice hrvaške so »Crte o magnetizmu i elektricitetu,« ki štejejo 24 pól največje osmerke, in imajo v pojasnilo 196 podob. Dandanes, ko hitro napreduje elektriška znanost in je

elektrika čimdalje imenitnejša in koristnejša za vsakdanje življenje, gotovo je takšna knjiga primerna času, in Matica je ž njo zopet izpolnila jedno izmed mnogih željâ svojih udov.

Teh navedenih osem knjig je dobil vsak Matičar za sámo letnino treh goldinarjev; deveto pa dobí po znižani ceni. Ta knjiga je deveti zvezek zbirke »Prievoda grčkih i latinskih klasika« in nam podaja osem izbranih »Plutarhových životopisov« v prevodu prof. Senca, ki je za uvod popisal Plutarhovo življenje in delovanje ter na konci dodal nekoliko opazek. Kakó lepi in poučni so Plutarhovi životopisi, tega ni treba poudarjati; najslavnejši možjé vseh národov so ogrevali dušo svojo na teh vzorih; da molčimo o drugih, omenjamo le cesarja Napoleona I., ki je Plutarha na potovanjih svojih vedno nosil s seboj, da je čital v njem, kadar je utegnil. Željo po hrvaškem prevodu te prelepe starogrške knjige so ponavljali Matičarji pogostoma na občih zborih, ali navzlic vsestranskemu delovanju in dobri volji je mogla Matica šele sedaj izdati prvi zvezek, v katerem čitamo životopise Korijolana, Katona, Tiberija in Gaja Graha, Sule, Cicerona in Cezarja. Želeli bi, da bi se ta koristna knjiga udomačila tudi med slovensko mladino, ki jo dobiva po znižani ceni za jeden goldinar. Ako bi si pa dijak hotel omisliti vseh doslej izšlih devet knjig, namreč dva zvezka Homera, dva Herodota, zvezek Ciceronovih govorov, Salustijevega Katilino in Jugurto, Tacitova manjša dela in Germanijo, zvezek Demostenovih govorov in Plutarha, plača za vse te knjige le šest goldinarjev.

Matičina žetev leta 1891. je bila torej prav obila in dobra, takó da jo prištevamo najboljšim létinam; žal nam je samó to, da so se te lepe knjige takó hitro razprodale, da jih razven prevodov klasikov ni mogoče več dobiti. Sicer pa je bolje, da je takó, nego da bi se knjige leta in leta valjale po skladiščih, dokler ne bi pozabljene in zastarele izgubile prvotno vrednost svojo. Bog daj srečo tudi nadalje!

Mrtvaški zvon.

Iz dalje zvon odmeva,
Pošilja žalen don;
Na tihem vselej vprašam:
»Ni li mrtvaški zvon?«

Nekdaj jaz bled bom ležal,
Telesnih rešen spon,
Takrat kdo drug bo vprašal:
»Ni li mrtvaški zvon?«

Filodem.

